

ČASOSLOV ZA BOŽJI NAROD

Dr Ante TAMARUT

PRIPREMANJE NOVOG ČASOSLOVA

Drugi vatikanski sabor započeo je svoj rad raspravama o liturgijskom životu Crkve. Iako su se o tome vodile teške i oštre rasprave, osobito o liturgijskom jeziku, ipak je saborski dokumenat o liturgiji, konstitucija »Sacrosanctum Concilium«, bio prihvaćen 4. XII 1963. sa 2147 placet i sa 4 non placet. Time je Crkva dobila »magnam chartam« svoje liturgijske obnove, koja je, što se tiče samih liturgijskih knjiga, već pri kraju.

U tom ogromnom zahvatu najteži je, po sudu stručnjaka, bio rad na obnovi časoslova.¹ U tom se naime poslu nije radilo samo o nekom retuširanju jednog tradicionalnog oblika molitve ili o preispitivanju njegovih konstitutivnih elemenata, nego o stvaranju takvog oblika molitve koji bi odgovarao duhu i potrebama današnjeg čovjeka. Zato se je s velikim zanimanjem i radoznalošću očekivalo izdanje novog časoslova.

S radom na njegovoj obnovi počelo se početkom 1964. godine. U krugu Savjeta za provedbu liturgijske konstitucije osnovana je za obnovu časoslova posebna sekcija koja je 16. IV 1964. imala svoju prvu, a 9. IV 1970. svoju posljednju sjednicu. Na svetkovinu Svih svetih 1970. papa Pavao VI proglasio je svojom konstitucijom »Laudis canticum« novi časoslov. Prvi svezak na latinskom jeziku izišao je iz štampe već u lipnju 1971, a u srpnju 1972. izišao je četvrti, posljednji svezak.

Dok smo se s jedne strane veselili novom časoslovu, s druge smo se strane sa zebnjom u srcu pitali: kada ćemo ga dobiti na hrvatskom jeziku? Oni koji su u krugu Centra »Kršćanska sadašnjost« radili na prevođenju liturgijskih tekstova, imajući pred očima četiri debela sveška novog časoslova i konkretnu situaciju Crkve u našem narodu, s opravdanjem su se pitali: što, tko, za koga i čijim sredstvima pripremiti i izdati hrvatski prijevod časoslova? O tome su se znale voditi

---

¹ Usp. C. BRAGA, Dal »Breviarium« alla »Liturgia horarum«, u *Ephemerides liturgicae* 85 (1971) 184.

duge, ponekad i temperamentne rasprave na raznim forumima, dok nije došla ona sasvim neočekivana i gotovo neshvatljiva odluka naše Biskupske konferencije od 21. IV 1972. kojom se odgađa rad na prevođenju časoslova. Ali ipak to nije moglo zakočiti privatni rad naših neumornih liturgijskih prevodilaca. I na veliko iznenađenje mnogih, a i na zaprepaštenje nekolicine, početkom listopada 1972. g. Centar »Kršćanska sadašnjost« izdaje za privatnu upotrebu srednji dio časoslova: Psaltir i zajednička slavlja. Ali tada se postavilo ozbiljno pitanje, da li će naša BK odobriti to privatno izdanje i za liturgijsku upotrebu. Iako je o tome vladala velika neizvjesnost, zbog one spomenute odluke, to je izdanje ipak bilo odobreno na saboru BK 16. listopada 1972, a 11. XI 1972. odobrio ga je Zbor za bogoštovlje u Rimu. Na veliku radost većeg dijela našeg klera i vjernika imamo u ruci već i prvi svešćić: vlastiti dio za došašće i božićno vrijeme, a nadamo se da ćemo brzo dobiti i ostalo.

No pored toga moramo biti realisti i ne smijemo živjeti u iluzijama. Iako je mnoge obradovao hrvatski časoslov te su ga s ljubavlju i pobožnošću počeli moliti, ipak ćemo se složiti s talijanskim liturgijskim stručnjakom R. Falsini-jem koji je rekao: »Možda nijedan sektor liturgijske reforme nije potrebno tako jasno predstaviti i osvijetliti kleru i kršćanskom narodu kao novi časoslov, jer interes i ljubav za nj doživljava zabrinjavajući pad«.² Zato je u pravi čas došao ovaj Tjedan na kome raspravljamo o značenju i važnosti molitve te se nadamo da će on u mnogome odgovoriti gornjoj potrebi, iako je možda bilo potrebnije da se samom časoslovu posveti ovdje više vremena i pažnje.

ČASOSLOV MOLITVA BOŽJEGA NARODA

»Liturgija časova, veli se u Općoj uredbi časoslova, pripada čitavom tijelu Crkve te ga očituje i na nj se odnosi.«³ Ovo se shvaćanje, (koje samo specificira onu tvrdnju Drugog vatikanskog sabora⁴ o liturgiji uopće) bilo gotovo potpuno izgubilo iz svijesti najvećeg dijela Božjeg naroda. Vjernici su smatrali da je časoslov molitva svećenika i redovnika, a ovi su ga opet mnogo puta uzimali kao teret koji im je natovaren sa strane crkvenog autoriteta te im je puno puta bilo stalo da ga se na brzinu otarase i izbjegnu tako smrtni grijeh. Molilo ga se puno puta čisto mehanički i brzo, kao da ga se nije započimalo sa zazivom: Domine ad adiuvandam me festina već sa zazivom: Domine ad festinandam me adiuva.

Izdanje novog obnovljenog časoslova prikladan je momenat da se liturgiji časova povрати ona čast i da joj se prizna ona vrijednost koju je stvarno imala u zajednici Božjega naroda kroz duga stoljeća crkvene povijesti, a koja joj teoretski nije nikada bila zaniijekana. Ovo je mo-

² R. FALSINI, *La nuova liturgia delle ore*, u *Rivista di pastorale liturgica* 9 (1971) 222.

³ *Opća uredba liturgije časova*, br. 20.

⁴ *Usp. Drugi vatikanski sabor*, SC 26.

menat, kad bismo, potaknuti direktivama Drugog vatikanskog sabora, morali poraditi na stvaranju zdravog mentaliteta koji će gledati u časoslovu molitvu cijeloga Božjega naroda i koji će buditi ponos i svijest u onima koji ga mole, da time »vrše službu Crkve i da su, kako veli Koncil, dionici najveće počasti Kristove Zaručnice, jer slaveći Boga stoje pred prijestoljem Božjim u ime Majke Crkve«. ⁵

MOLITVA ČASOVA U SVETOM PISMU

Već je u SZ Božji narod imao svoju zajedničku molitvu kojom je posvećivao sav svoj dan. U Jeruzalemskom hramu svakog se dana prinostila jutarnja i večernja žrtva, po izričitoj naredbi Božjoj: »Svaki dan dva jednogodišnja janjca bez mane kao trajnu paljenicu. Jedno janje prinosite jutrom, a drugo janje prinosite u suton«. ⁶ Te su pak žrtve, prema jednodušnoj tvrdnji rabinske literature, bile uvijek praćene molitvom i pjevanjem. ⁷

Po uzoru te hramske liturgije molilo se zajednički po sinagogama jutrom i večerom prema obrascu SHEMA iz knjige Ponovljenog zakona: »Čuj, Izrael! Jahve je Bog naš, Jahve je jedan! Zato ljubi Jahvu, Boga svoga, svim srcem svojim, svom dušom svojom i svom snagom svojom! Riječi ove što ti ih danas naređujem, neka ti se urežu u srce. Napomni ih svojim sinovima. Govori im o njima kad sjediš u kući i kad ideš putem; kad liježeš i ustaješ«. ⁸

Pobožni je, dakle, Izraelac trebao moliti dok je večerom lijegao i dok je jutrom ustajao. Mladi pak tekstovi govore još i o trećem vremenu molitve kroz dan. Tako npr. za Danijela čitamo u njegovoj knjizi: »Saznavši Danijel da je spis potpisan, otiđe u svoju kuću. Prozori gornje sobe bijahu otvoreni prema Jeruzalemu. Tu je on *tri puta na dan* padao na koljena blagoslivljajući, moleći i hvaleći Boga, kako je uvijek činio«. ⁹ Slično tako veli i psalmist: »A ja ću Boga prizivati i Jahve će me spasiti. *Večerom, jutrom i o podne* tužan ću jecati, i on će čuti glas moj«. ¹⁰

U vrijeme Isusovo bilo je u židovskom narodu jasno institucionalizirano trostruko vrijeme za molitvu: jutrom i navečer, tj. u 3 i 9 sati, te kasno uvečer. ¹¹ Sam je Isus, kako primjećuje J. Jeremias, ¹² visoko nadvisio tu molitvenu praksu. On moli još mnogo više. »On nam je, ističe se u Općoj uredbi lit. časova, ostavio svjedočanstva svoje molitve. Vrlo često, naime, u Evanđeljima on moli: kad Otac objavljuje njegovo poslanje; prije nego će pozvati apostole; kad kod umnoženja

⁵ Drugi vatikanski sabor, SC 85.

⁶ Br 28, 3—4.

⁷ Usp. K. HRUBY, *Les heures de prières dans le Judaïsme à l'époque de Jésus*, u CASSIEN-BOTTE, *La prière des heures*, Lex orandi 35, ed. du Cerf, Paris 1963, p. 61.

⁸ Pnz 6,4—8; usp. Pnz 11,13—21.

⁹ Dan 6,11.

¹⁰ Ps 55 (54) 17—18.

¹¹ Usp. A. HAMMAN, *La Prière I — Le Nouveau Testament*, Tournai 1959, p. 67.

¹² Usp. J. JEREMIAS, *La prière quotidienne dans la vie du Seigneur et dans l'Eglise primitive*, u CASSIEN-BOTTE, *La prière des heures*, Lex orandi 35, p. 51.

kruhova blagoslivlja Boga; kod preobraženja na gori; kad ozdravlja gluhonijemoga i uskrisuje Lazara; prije Petrove ispovijesti; kad učenike uči moliti; kad se učenici vraćaju s poslanstva; kad blagoslivlja djecu i kad moli za Petra.

Svakodnevna njegova aktivnost tijesno je povezana s molitvom. Štoviše, kao da iz nje proistječe. On se često povlačio u osamu ili u goru na molitvu, ili bi rano ujutro ustao na molitvu, ili je — od večeri do četvrte noćne straže — provodio noć moleći se Bogu.¹³

Budući da je Isus bio u najodličnijem smislu riječi čovjek molitve, nije ništa čudno što njegov primjer slijede i njegovi apostoli, a poslije njegova uzašašća na nebo grupica njegovih učenika predstavlja se u Djelima apostolskim kao zajednica molitve: »Svi su oni bili jednodušno ustrajni u molitvi zajedno s nekim ženama, Isusovom majkom Marijom i braćom njegovom.«¹⁴ Bili su oni i sinovi svoga naroda pa su molitvenu praksu primili već u svojim rodnim kućama. Stoga nije ništa izvanredno što ih, poput ostalih pobožnih Židova, vidimo zajedno u molitvi ujutro u *tri sata*, kad je na njih sišao obećani Duh Sveti;¹⁵ Petra vidimo kako moli u *šest sati*,¹⁶ te Petra i Ivana kako ulaze u hram na molitvu u *devet sati*.¹⁷ Slijedeći primjer svoga Učitelja susrećemo prve kršćane kako *provode i noći u molitvi*. Petar koji je noću bio oslobođen iz tamnice »uputi se«, čitamo u Djelima apostolskim, »k Marijinoj kući... gdje se mnogi bijahu skupili na molitvu.«¹⁸ Isto tako Petar i Sila u tamnici *oko ponoći* mole i pjesmom slave Gospodina.¹⁹

»Apostoli nam«, ističe se u Općoj uredbi časoslova, »u svojim poslanicama neprestance govore o molitvi, osobito hvalbenoj i zahvalnoj. Potiču da molitva, što se u Duhu Svetome po Kristu upravlja Ocu, treba da bude uporna i postojana kako bi bila djelotvorno posvetna. Razlikuju molitvu hvalbenu, zahvalnu, molitvu prošnje i zagovornu molitvu.«²⁰

Kratki osvrt na razvoj liturgije časova kroz povijest

Kristovu riječ: »Treba svagda moliti i nikada ne sustati«,²¹ isticao je Pavao u svojim poslanicama govoreći o »neprestanoj«²² i »ustrajnoj«²³ molitvi, a prvi su kršćani to sprovodili u djelo tako da su određene sate kroz dan posvetili molitvi. Tako u *Didaché*, u spisu iz apostolskih vremena, poslije molitve Očenaša nalazimo odredbu: »Molite ovako *tri puta na dan*« (8,3).

¹³ Opća uredba liturgije časova, br. 4.

¹⁴ Dj 1,14.

¹⁵ Usp. Dj 2,15.

¹⁶ Dj 10,9.

¹⁷ Dj 3,1.

¹⁸ Dj 12,12.

¹⁹ Usp. Dj 16,25.

²⁰ Opća uredba liturgije časova, br. 5.

²¹ Lk 18,1.

²² 1 Sol 5,17.

²³ Rim 12,12; Kol 4,2.

Hipolit u svom spisu *Traditio apostolica* (III st.) govori o večernjoj molitvi koja je povezana sa službom svjetla²⁴ i o jutarnjoj molitvi koja je povezana s katehetskom poukom.²⁵ Jedna se i druga obavljaju javno i svečano u crkvi pod predsjedanjem biskupa. Dosta opširno govori Hipolit o molitvama koje vjernici obavljaju privatno u svojim kućama: »Svi vjernici«, veli on, »muževi i žene, kad se *ujutro* ustanu oda sna, prije nego pristupe poslu, neka se operu i pomole Bogu, a zatim neka se prihvate posla... Ako si kod kuće«, nastavlja, »moli i hvali Boga u *tri sata*. Ako si tog časa drugdje, moli se Bogu u svom srcu. Tog je naime sata Krist bio pribit na križ...²⁶ Moli također u *šest sati*. Kad je naime Krist bio pribit na drvo križa, danje je svjetlo nestalo i nastala je velika tama. Tog sata treba obaviti moćnu molitvu po primjeru onoga koji je tada molio i koji je prekrrio tamom čitavo stvorenje zbog nevjernih Židova. Moli veliku molitvu i hvalu u *čet devet sati*... Tog je sata Krist bio kopljem kroz bok proboden i izišla je krv i voda te je nastalo svjetlo nad ostalim dijelom dana do večeri... Moli također *prije nego pođeš u postelju na počinak*. A *oko ponoći ustani*, operi se i moli. Ako je prisutna tvoja žena, molite oboje zajedno; ali ako ona nije još vjernica, povuci se u drugu sobu, pomoli se i povrati u svoj krevet... Stariji su nam prenijeli tradiciju i poučili nas da u taj čas počiva sve stvorenje i hvali Gospodina... Isto tako ustani i moli u *vrijeme pijetlova pijeve*. Tog su sata, za pijetlova pijeve, sinovi Izraelovi zanjekali Krista, koga mi poznamo vjerom i nadom vječne svjetlosti očekujemo dan uskrsnuća mrtvih. Dakle, svi vi vjernici koji to vršite i spominjete, poučavate se među sobom i dajete primjer katekumenima, nećete biti napastovani i nećete se izgubiti, jer imate uvijek na pameti Krista«.²⁷

Hipolit, dakle, predviđa za pobožnog kršćanina sedam časova molitve na dan: *ujutro*, u *tri*, *šest* i *devet sati*, *navečer* prije spavanja, u *ponoć* i u *zoru*. To je ideal predstavljen revnijima. Nije sigurno pretendirao da se svi vjernici svake noći i svakog ranog jutra dižu na molitvu. Svi su ipak bili dužni sudjelovati kod jutarnje i večernje molitve. Te molitve naziva Tertulijan *horae legitimae quae sine ulla admonitione debentur ingressu lucis et noctis*, tj. propisani časovi koji se moraju moliti *ujutro* i *navečer*, a ostale su *orationes communes quae diei interspatia signant, tertia, sexta, nona*, tj. obične molitve trećeg, šestog i devetog sata koje mole revniji kršćani.²⁸

U tom smislu čitamo u spisu *Testamentum Domini nostri Iesu Christi*, koji je inspiriran na Hipolitovoj *Traditio apostolica*, za jutarnju molitvu ovo: »Biskup neka skupi narod rano *ujutro* na molitvu dok ne svane dan«,²⁹ a za noćnu molitvu: »Članovi svećeničke službe

²⁴ HIPPOLYTUS, *Traditio apostolica* 25, ed. B. BOTTE, u LQF 39, p. 64.

²⁵ HIPPOLYTUS, *Traditio apostolica* 35, ed. B. BOTTE, u LQF 39, p. 82.

²⁶ Usp. Mk 15,25.

²⁷ HIPPOLYTUS, *Traditio apostolica* 41, ed. B. BOTTE, u LQF 39, p. 89–97.

²⁸ Usp. TERTULLIANUS, *De oratione* 25, ed. G. F. DIERCKS, Bussum, 1947, p. 42–43; B. BOTTE, *La prière des heures dans La «Tradition apostolique»*, u CASSIEN-BOTTE, *La prière des heures*, Lex orandi 35, p. 108.

²⁹ *Testamentum Domini nostri Iesu Christi*, ed. I. E. RAHMANI, Mayence, 1899, II, 24, p. 144–146.

i oni od naroda koji teže k savršenstvu slaviti će Boga u ponoć, jer je tog sata naš Gospodin uskrsnuo od mrtvih i hvalio svog Oca.³⁰

Koliko se važnost pridavalo jutarnjoj i večernjoj molitvi svjedoči nam i spis *Constitutiones apostolicae*: »Kad učiš, biskupe, zapovjedi narodu i nagovori ga da dođe u crkvu svakog dana ujutro i navečer, neka ne sustane, nego neka se revno sastaje... Nemojte pretpostavljati brige ovoga života Božjoj riječi, nego se sastajte svakog dana, jutrom i večerom pjevajući i moleći u Gospodnjim domovima, ujutro moleći psalam 62, a navečer psalam 140.«³¹

Molitvu časoslova u jeruzalemskoj Crkvi detaljno opisuje hodočasnica Eterija ovako: »Svakog dana prije pijeva pijetlova (ante pul-lorum cantum) otvaraju se vrata Anastasis i silaze svi monasi (monozontes) i djevice (parthenae), kako ih ovdje zovu, i ne samo oni, nego osim njih i laici, muževi i žene, koji žele obaviti jutarnje bdjenje. Od toga časa pa sve do danjeg svjetla govore se himni, odgovara se psalmima, a slično i antifonama. Poslije svakog pojedinog psalma govori se molitva. Dva ili tri svećenika, a isto tako i đakoni, dolaze svakog dana po redu s monasima i oni mole molitve poslije svakog psalma ili antifona. Kad počne svitati mole se jutarnji himni. I tada dolazi biskup s klerom te odmah ulazi u špilju (sam sv. Grob) koja je okružena stupovima i najprije moli molitvu za sve; zatim spominje imena onih kojih se želi posebno sjetiti te blagoslovi katekumene. Potom moli još jednu molitvu i blagoslivlje vjernike. Zatim biskup izlazi iz špilje okružene stupovima, svi mu se približe i ljube mu ruke, a on svakog, jednog za drugim, blagoslivlje i tako otpušta (fit missa), kad se već razdanilo.

U šest sati silaze ponovo svi na isti način u Anastasis te mole psalme i antifone dok biskup ne dadne znak...

U devet sati biva ono isto što je bilo i u šest sati.

U deset sati počinje, kako ovdje zovu, *licinicon*, a mi kažemo *lucernare* (služba svjetla — večernja). Čitavo se mnoštvo opet skupi u Anastasis, zapale se kandila i svijeeće te biva izvanredno svjetlo... govore se psalmi svjetla i antifone, što traje dosta dugo. Tada biskup dadne znak, siđe i sjedne na povišeno mjesto, a sjednu i prezbiteri na svoja mjesta te se mole himni i antifone. I kad se izmoli sve, kako je ovdje običaj, biskup ustane i stane pred stupovlje, to jest pred špiljom, a jedan đakon spominje pojedince, kako je ovdje običaj. Svaki puta kad đakon izgovori jedno ime, uvijek veliki broj djece, koja tu stoje u koru, odgovaraju: *Kyrie eleison*, kao što mi odgovorimo: *Gospodine, pomiluj nas*; a njihovi su glasovi izvanredno jaki. Kad je đakon izgovorio sve što je imao reći, biskup moli molitvu za sve i svi mole zajedno, vjernici i katekumeni. Ponovo se zatim javi đakon i pozove sve katekumene koji se tu nalaze da naklone glavu, a biskup nad njima govori blagoslov. Potom se moli molitva. Đakon se ponovo javi i pozove sve vjernike, koji tu stoje, da naklone glavu. Biskup blagoslivlje

³⁰ N. dj. I, 32, p. 78—79.

³¹ *Didascalia et Constitutiones apostolorum*, II, 59 ed. F. X. FUNK, Paderborn, 1905, I, 171—173.

vjernike te tako biva razlaz u Anastasis (fit missa). Pojedinačno se tada pristupa biskupu i ljubi mu se ruku. Poslije toga vodi se biskupa, uz pjevanje himana, od Anastasis ka Križu, a prati ga sav narod... Sve to svrši kad već nastupi noć.

Ova se služba obavlja svakog dana, kroz šest dana kod Križa i kod Anastasis. Sedmog se pak dana, to jest u nedjelju (die dominica), prije pjevanja pijetlova (ante pullorum cantum) sabire čitavo mnoštvo, kakvo može biti na tom mjestu, kao da je Pasha, u bazilici koja je na mjestu kod Anastasis, ali izvana (u atriju), gdje za tu zgodu vise svjetla.³² Slijedi zatim opis nedjeljne službe koja je svečanija nego kroz tjedan.

Iz Eterijina svjedočanstva možemo zaključiti ovo:

1. U jeruzalemskoj Crkvi u IV st. obavljaju se ove molitve: služba bdjenja, jutarnja molitva u osvit dana, molitva šestog i devetog časa te večernja ili služba svjetla. U korizmi se moli i treći čas.³³

2. Molitvu bdjenja mole monasi i djevice, a njima se, ako to žele — dakle nisu dužni — mogu pridružiti i laici, muževi i žene. Ali to ipak nije privatna molitva onih koji je obavljaju. I to je molitva cijele Crkve. Zato joj predsjedaju prezbiteri ili đakoni, koji na kraju svakog psalma mole molitvu nadahnutu sadržajem odnosnog psalma.

3. Jutarnja molitva koja se moli u osvit dana obvezna je za sve. Njoj predsjeda biskup uz sudjelovanje svega klera i naroda.

4. Najsvečanije se obavlja večernja ili služba svjetla. Kod nje sudjeluje »čitavo mnoštvo« vjernika i katekumena.

5. Glavni sadržaj tih molitava su psalmi, himni i antifone. Himan je međutim bio najvjerojatnije opći naziv za bilo koju vrstu religioznog pjevanja, a antifonom se je, kako izgleda, označavalo responzorijalno moljenje psalama.³⁴

6. Kod jutarnje i večernje važno mjesto imaju Prošnje koje predvodi đakon a zaključuje biskup.

Liturgiju časova što nam je opisuje Eterija u Jeruzalemu u to isto vrijeme susrećemo u Cezareji za biskupovanja sv. Bazilija, zatim u Antiohiji i Carigradu za biskupovanja sv. Ivana Zlatoustog.³⁵ Posvuda se ona slavi kao zajednička molitva Crkve uz aktivno sudjelovanje vjernika i klera.

No ipak nisu nikada svi časovi imali jednako značenje. Očito je molitva noćnog bdjenja te ona trećeg, šestog i devetog časa bila u prvom redu namijenjena revnijim kršćanima, monasima i djevicama, te zato i dolazi u otačkoj terminologiji pod nazivom — monaški časoslov (officium monasticum), a jutarnja i večernja bile su obvezne za sav kler i narod. Njima redovito predsjeda biskup u svojoj katedrali ili župnik u župnoj crkvi, pa zato i dolaze pod nazivom — katedralni ili župni časoslov (officium cathedrale).

³² Itinerarium Aetheriae, 24, 1—8. ed. H. PETRE, SC 21, p. 188—194.

³³ N. dj. 27,5 p. 210.

³⁴ Usp. n. dj. p. 189, n. 6.

³⁵ Usp. Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie, t. II, col. 1291—1292.

Tokom povijesti, kad je žar i revnost u molitvi časoslova, možda najviše zbog nepoznavanja latinskog jezika, kod vjernika popustila, te ga mole uglavnom svećenici i redovnici, razlika između monaškog i katedralnog časoslova nestaje. On sav postaje monaškom, odnosno kleričkom molitvom.

Pored toga časoslov je po svojoj strukturi i načinu slavlja, kao i po teoretskom shvaćanju ostao i dalje zajedničkom molitvom cijele Crkve. Njegova zajedničarska i crkvena osobina očituje se i time što ga klerici i svećenici moraju i dalje moliti zajednički u koru. O privatnom ili bolje individualnom moljenju časoslova nije se kroz duga stoljeća uopće govorilo. Bilo je to gotovo i nemoguće, jer pojedinci nisu ni mogli imati rijetke, velike i skupe kodekse časoslova. Ta se praksa javlja tek u XIII st. i to zajedno s pojavom Brevijara, tj. skraćenog časoslova. Na pozornicu crkvenog života stupaju tada prosjački redovi, Franjevci i drugi, koji više ne žive u velikim, nepokretnim zajednicama kao redovnici prije njih, nego u manjim grupicama putuju i posvećuju se propovijedanju. U takvim okolnostima života i rada nije bilo moguće nositi sa sobom debele i teške kodekse, da su ih pojedinci i mogli imati, a nije se uvijek ni moglo moliti u zajednici. Zato se počinje prakticirati individualno moljenje skraćenog časoslova iz maleh, laganih i priručnih knjiga, brevijara. Ipak je sama narav časoslova uvijek tražila da se moli u zajednici, pa dok su pravnici i teolozi pokušavali i s formalne strane opravdati već uvedeno individualno moljenje, biskupske sinode i pojedini biskupi nisu prestali i dalje naglašavati obvezu kora.³⁶ Tako se sve do XVI st. korsko moljenje časoslova smatra bitnim elementom redovničkog života. Tek je Isusovce papa Grgur XIII 28. II 1575. oslobodio kora i dozvolio im individualnu molitvu časoslova.³⁷ Za Isusovcima se povode i druge novoosnovane redovničke družbe. Dijecezanski kler, zbog pastoralnih potreba u manjim mjestima i selima, sve manje živi u zajednici pa se i kod njega, izuzev kaptola, uvodi individualna molitva časoslova, koja u XVIII i XIX st. postaje općenitom praksom. Kad se je pak i individualna molitva časoslova počela zanemarivati kod jednog dijela klera, Prvi vatikanski sabor obvezuje na nju pod teški grijeh sve klerike viših redova.³⁸ Odatle imamo i današnji propis kanona 135: »Klerici u višim redovima dužni su dnevno moliti u cijelosti kanonske časove prema odobrenim vlastitim liturgijskim knjigama«. Taj je propis ostao na snazi i u Općoj uredbi liturgije časova (usp. br. 29).

Ovlaštenje za liturgijsko moljenje časoslova

Kad je časoslov de facto postao individualnom kleričkom molitvom, zavlдалo je mišljenje da ga jedino klerici, kao specijalno ovlaštene osobe, imaju pravo moliti u ime cijele Crkve, a laici samo u za-

³⁶ Usp. P. SALMON, *L'office divin*, Paris, ed. du Cerf, 1959, *Lex orandi* 27, p. 41–42.

³⁷ P. SALMON, n. dj. p. 56–58.

³⁸ Usp. *De vita et honestate clericorum*, c. 2, *Collectio Lacensis*, 7, Freiburg 1890, p. 660.

jednici s njima. To proizlazi iz kan 1256 po kome se za pravu liturgijsku molitvu, osim odobrenog liturgijskog teksta, traži i izričito od Crkve ovlaštena osoba. Iako nam to zvuči jako čudno, ipak moramo konstatirati da je i Drugi vatikanski sabor, koji je inače visoko istaknuo opće svećeništvo vjernika, ostao na toj istoj poziciji: »Kad tu divnu hvalbenu pjesmu«, veli Koncil, »pravilno obavljaju svećenici i ostali odlukom Crkve za to određeni, ili kad je na odobreni način mole vjernici zajedno sa svećenikom, tada je to zaista glas same Zaručnice koja razgovara sa Zaručnikom«. ³² Dakle, ako časoslov mole laici sami, bez svećenika, to ne bi više bio glas same Zaručnice koja razgovara sa Zaručnikom. Međutim, kako lijepo primjećuje K. Braga, ⁴⁰ u Općoj uredbi liturgije časova, posebno u br. 27 i 32, nadvladan je tradicionalni, juridički vid »deputacije«. Sada se naime pozivaju i laici da, bilo u posebnim grupama ili u krugu obitelji, bilo pojedinačno, mole časoslov te ih se ujedno potiče »neka imaju na pameti da javnim bogoštovljem (cultu publico) i molitvom koriste svim ljudima, te uvelike doprinose spasenju svijeta«. ⁴¹ Tu se dakle, mimo kan 1256, i laicima priznaje da molitvom časoslova vrše javni kult ili liturgiju, te da je i njihov glas »glas same Zaručnice koja razgovara sa Zaručnikom«.

No da li je kidanje tih juridičkih propisa koji su do sada stezali vjernike u molitvi časoslova, tj. nepoznavanje latinskog jezika i poimanje deputacije, dovoljno da ga oni odsada prigrle i s ljubavlju mole? Vjerojatno nije. Mora se učiniti nešto mnogo više. Treba vjernicima pokazati njegovu nutarnju ljepotu i vrijednost. Mora se ići za tim da oni uvide kako je časoslov poput čitave liturgije, po riječima Drugog vatikanskog sabora »prvo i nenadoknadivo vrelo iz kojega vjernici valja da crpe pravi kršćanski duh«. ⁴² No pri tom treba spomenuti i druge riječi Koncila: »Nema nikakve nade da će do toga doći (naime do shvaćanja važnosti liturgije) ako se prije sami pastiri duša posve ne prožmu duhom i snagom liturgije te postanu njezini učitelji«. ⁴³ Kad je dakle riječ o časoslovu, onda moraju pastiri biti njegovi autentični molitelji da bi to postali i vjernici.

CRKVA MOLITVOM ČASOSLOVA POSVEĆUJE SVOJE VRIJEME

»Od stare je kršćanske predaje božanski časoslov«, veli Koncil, »tako uređen da se slavljenjem Boga posveti čitav tok dana i noći«. ⁴⁴ Časoslovom se posvećuje vrijeme koje je čovjeku dano na raspolaganje kao izvanredno velik Božji dar za spremanje na vječnost. Vrijeme je stvarnost u koju je čovjek uronjen te u njemu životom i djelovanjem stvara svoju povijest. No pri tom nije ostavljen sam. U ljudsku

³⁹ Drugi vatikanski sabor, SC 84.

⁴⁰ Usp. C. BRAGA, Dal »Breviarium« alla »Liturgia horarum«, u *Ephemeris del liturgicae* 85 (1971) 192.

⁴¹ Opća uredba liturgije časova, br. 27.

⁴² Drugi vatikanski sabor, SC 14,2.

⁴³ Drugi vatikanski sabor, SC 14,3.

⁴⁴ Drugi vatikanski sabor, SC 84.

povijest ulazi Bog svojim direktnim zahvatima te u ljudskoj povijesti govorimo i o povijesti Božjeg djelovanja ili o povijesti ljudskog spasenja. Iako u SZ Bog svojim djelovanjem ulazi u ljudsku povijest, on ipak ostaje izvan vremena. Utjelovljenjem Druge božanske osobe Bog ulazi u vrijeme i postaje subjektom ljudske povijesti. Vrijeme koje je po sebi ljudska stvarnost, Utjelovljenjem je iznutra posvećeno, ispunjeno Bogom; postalo je znakom Kristovih spasiteljskih otajstava. I ta otajstva koja se u liturgiji uprisutnjuju pod različitim znakovima, npr. u euharistiji pod znakom kruha i vina, u krstu pod znakom vode, u molitvi se časova ponazočuju pod znakom vremena. »Krist je«, veli Koncil, »prisutan kad Crkva moli i psalira...«.⁴⁵ Crkva naime moleći časoslov ne posvećuje vrijeme samo tako što ga ispunjava molitvom, dakle jednim svetim činom, nego nadalje tako što se časoslovom uklapa u Kristova otajstva, ponazočuje ih i čini spasonosnim za čovjeka ovoga vremena. Molitelji časoslova postaju akteri povijesti spasenja, postaju s Kristom spasitelji čovječanstva.

Teološko značenje pojedinih časova

Izmjena svjetla i tame, izlazak i zalazak sunca, što čini osnovnu jedinicu ljudskog vremena, već je u poganskim religijama poprimila religiozni karakter. Mi pak kršćani u toj astronomskoj pojavi, u suncu i svjetlu, vidimo znak samog Isusa Krista koji je »Svjetlo istinito koje rasvjetljuje svakog čovjeka« (Iv 1,9), »Sunce pravde« (Mal 4,2), »Mlado Sunce s visine« (Lk 1,78). Za nas izlazak sunca postaje znakovit i u njemu vidimo Krista koji ustaje iz groba te jutarnjom molitvom spominjemo Kristovo uskrsnuće, a večernjom, kad se sunce spušta, spominjemo njegov slavni dolazak na koncu svijeta. U tom smislu govori sv. Ciprijan: »U jutro treba moliti jer se jutarnjom molitvom slavi uskrsnuće Gospodinovo... Kad se je sunce spustilo i dan ugasio, potrebno je ponovo moliti; Krist je naime pravo sunce i pravi dan, te kad se sunce i dan ovoga svijeta povlače, moleći i tražeći da nad nama ponovo sine svjetlo, mi molimo da dođe Krist koji će nam udijeliti milost vječne svjetlosti.«⁴⁶

Osim toga jutarnjim se pohvalama posvećuje jutarnje vrijeme. Sv. Bazilije Veliki govori: »Jutarnje vrijeme, kao vrijeme prvih pokreta naše duše i naše pameti, neka se Bogu posvećuje. Ničega se ne latimo prije nego što se obradujemo mišlju na Boga kao što je pisano: 'Spominjem se Boga i uzdišem' (Ps 76,4). I neka se tijelo ne hvata posla, prije nego izvršimo što je rečeno: 'Gospodine, zorom glas mi već čuješ, zorom ti već lijem molitve u nadi čekajuć' (Ps 5,4).«⁴⁷

To sve dolazi do izražaja u izabranim jutarnjim psalmima, osobito u karakterističnom 63. (62) psalmu te danas posebno u himnima, prošnjama i zaključnim molitvama. Upravo u svjetlu ovih otajstava moli-

⁴⁵ Drugi vatikanski sabor, SC 7.

⁴⁶ S. CYPRIANUS, *De Dominica oratione* 35, ed. HARTEL (CSEL 1), p. 292–293.

⁴⁷ S. BASILIUS M., *Regulae fusiis tractatae*, Resp. 37,3, PG 31, 1014.

mo u jutarnjim pohvalama evandeoski hvalospjev »Blagoslovljen«, a u zaključnoj molitvi u četvrtak trećeg tjedna molimo npr.: »Svemogućí vječni Oče, pohodilo nas je Mlado sunce s visine, Isus Krist, Gospodin naš. Molimo te: sjajem svoga svjetla obasjaj sve narode koji sjede u sjeni smrtnoj«; a u zaključnoj molitvi jutarnjih pohvala u subotu prvog tjedna molimo: »Neka, Gospodíne, srca naša prosvijetli sjaj tvoga uskrsnuća. Daj nam umaći sjeni smrti i postići vječni sjaj tvoga blaženstva«.

Večernjom molitvom, pored toga što spominjemo Kristovo vazmeno otajstvo pod vidom otkupljenja i slavnog Kristovog dolaska, isti nas sv. Bazilije Veliki uči da »na svršetku dana zahvaljujem na onome što nam je toga dana dato ili što smo dobro učinili te s kajanjem priznajemo ono što smo propustili, i Bogu dajemo zadovoljštinu za sve tajne grijeha učinjene riječima, djelima i srcem«.⁴⁸ U tom smislu oduvijek je karakterističan psalam večernje Ps 141 (140), a u zaključnoj molitvi u utorak drugog tjedna i danas molimo: »Bože, tvoj je dan i tvoja je noć. Daj da Sunce pravde boravi u našim srcima te uzmog-nemo stići k svjetlosti u kojoj prebivaš«, te u zaključnoj molitvi u srijedu drugog tjedna: »Bože, ime je tvoje sveto i milosrđe je tvoje od koljena do koljena. Čuj narod koji ti vapije: daj da te i u vječnosti trajno veliča i slavi«.

Budući da jutarnjim pohvalama i večernjom spominjemo vrhunac vazmenog otajstva i budući da se njima, koje stoje na početku i na kraju dana, posvećuje Bogu čitav dan, s pravom ih Koncil, pozivajući se na tradiciju Crkve, naziva »dvostrukim stožerom svakidašnjeg časoslova«,⁴⁹ a Opća uredba liturgije časova preporuča da ih mole i pojedini vjernici, koji ne mogu sudjelovati u zajedničkom slavljenju⁵⁰ te određuje da ih oni koji imaju poseban nalog za moljenje liturgije časova ne smiju propustiti osim iz teškog razloga.⁵¹

Da bi se istakli pojedini momenti vazmenog otajstva Krista i Crkve, te da bi se posveta dana još intenzivnije izrazila, kršćani su od davnina običavali pomoliti se — kako smo prije vidjeli — u različito vrijeme kroz dan, pa i usred posla.⁵² To su molitve trećeg, šestog i devetog časa.

U otačkoj literaturi susrećemo za njih različito teološko tumačenje. Tako npr. Tertulijan vidi opravdanje za njih u praksi prve Crkve: u tri sata molimo jer je tada Duh Sveti došao nad apostole koji su bili u molitvi; u šest sati molimo jer je tada molio Petar u Jopi i imao viđenje kojim mu je otkriveno da i pogani imaju pravo ući u Crkvu; u devet sati molimo jer je tada Petar zajedno s Ivanom pošao na molitvu u hram i izliječio hrama čovjeka.⁵³ Hipolit pak daje ovim časovima više vazmeno značenje: u tri sata treba moliti jer je tada Krist

⁴⁸ N. dj., PG 31, 1015—1016.

⁴⁹ Drugi vatikanski sabor, SC 89 a.

⁵⁰ Opća uredba liturgije časova, br. 40.

⁵¹ Opća uredba liturgije časova, br. 29.

⁵² Opća uredba liturgije časova, br. 74.

⁵³ Usp. TERTULLIANUS, *De oratione* 25, ed. G. F. DIERCKS, Bussum, 1947, p. 42—43.

bio pribit na križu,⁵⁴ u šest sati jer je tada Isus molio na križu, u devet sati jer je tada bio Isus na križu proboden kopljem.⁵⁵ Slično se opravdava molitva ovih časova i u djelu *De virginitate* koje se pripisuje sv. Atanaziju: »Moraš moliti u tri sata«, veli se tu, »jer je tog sata bilo pripravljeno drvo križa; u šest sati moraš moliti jer je Sin Božji bio uzdignut na križ; u devet sati moraš ponovo moliti, jer je u taj sat Gospodin umro na križu.«⁵⁶

Svi su ovi momenti došli do izražaja u novom časoslovu posebno u himnima i zaključnim molitvama. Tako npr. kod trećeg časa utorkom molimo: »Svemogući vječni Bože, ti si Duha Branitelja o trećem času izlio nad apostole. Daj i nama pošalji Duha ljubavi da ti pred svim ljudima iskazujemo svjedočanstvo vjere«, a kod istog časa petkom: »Gospodine Isuse, o trećem si času odveden na mučilo križa za spas svijeta. Molimo te: oprosti nam vazda naše prošle prijestupe i trajno nas čuvaj od budućih zala«.

Moleći dakle male časove proživljavamo vazmeno otajstvo Krista i Crkve tokom dana, njime se hranimo i njime prožimljemo sav svoj rad koji tako poprima soteriološki karakter.

Služba je čitanja po svome porijeklu molitva revnijih kršćana i u praksi je crkve od apostolskih vremena. Oni su htjeli nasljedovati svoga Učitelja koji je znao noći provoditi u molitvi;⁵⁷ htjeli su u djelo doslovno sprovesti njegovu riječ: »Bdijte, dakle, jer ne znate kad će se domaćin vratiti — da li uvečer ili u ponoć, da li za prvih pijetlova ili ujutro — da vas ne bi, ako iznenada dođe, našao pozaspale.«⁵⁸ Stoga je eshatološka nota bila uvijek njenim glavnim obilježjem. Osim toga, zbog obilja svetopisamskih i otačkih čitanja, te noćne tišine u kojoj se je obavljala, bila je to molitva meditativnog, intimnog razgovora s Bogom. Revnost u nasljedovanju Učitelja u noćnoj molitvi nije ni danas u Crkvi ponestala, pa je predviđeno da Služba čitanja zadrži i dalje obilježje noćne molitve. Ali ona je sada ipak tako preuređena da se može bez ikakvog anakronizma obavljati u svako doba dana i ide u prvom redu za tim »da narodu Božjem, osobito onima koji su na poseban način Bogu posvećeni, omogući plodnije razmatranje Svetog pisma i najboljih stranica duhovnih pisaca.«⁵⁹

»Povečerjem završava molitveni dan. Moli se prije noćnog počinaka, pa i onda kada se na počinak ide iza ponoći.«⁶⁰ Već je Hipolit u III st. preporučivao: »Moli također prije nego što pođeš u postelju na počinak.«⁶¹ I prema tome bilo bi izvan mjesta anticipirati ga prije zalaza sunca ili čak ranije, a niti par sati prije spavanja, pa makar nam se u tom času pružila prilika da ga s nekim i zajednički izmolimo. Lijepo je da ga molimo zajednički, kad je to moguće i zgodno, ali valja u

⁵⁴ Usp. Mk 15,25.

⁵⁵ Usp. HIPPOLYTUS, *Traditio apostolica* 41, ed. B. BOTTE, u LQF 39, p. 90.

⁵⁶ *De virginitate* 12,16,20: PG 28, col. 265—272.

⁵⁷ Usp. Lk 6,12.

⁵⁸ Mk 13,35—36.

⁵⁹ *Opća uredba liturgije časova*, br. 55.

⁶⁰ *Opća uredba liturgije časova*, br. 84.

⁶¹ N. dj. B. BOTTE, u LQF 39, p. 92.

⁶² *Ordo romanus XVIII* 10, Ed. Andrieu, III, 206.

prvom redu paziti na to da povećanje bude zaista zaključna molitva našeg radnog dana. Ordo romanus XVIII donosi rubriku po kojoj se povećanje moli u spavaonici.⁶²

Zaključak

Liturgiju časova susrećemo u povijesti kao molitvu mjesne Crkve. Tu je nastala i tu se je razvijala. U njezinu moljenju ističe se posvuda grupa revnijih kršćana, koji se u jeruzalemskoj Crkvi IV st. zovu monozontes i parthenae, a kasnije će to biti monasi i redovnici raznih vrsta koji su časoslovu dali svoj vlastiti pečat.

Kao u drugim sektorima crkvenog života tako su se i u molitvi časoslova među mjesnim crkvama izmjenjivala iskustva i vršili različiti utjecaji. Jači i veći vjerski centri bili su i ovdje u vodstvu. Tako je rimska Crkva, sa svojim brojnim klerom i velikim redovničkim zajednicama koje su se bile okupile oko rimskih bazilika, izvršila svoj veliki utjecaj na sve mjesne crkve po Evropi. No one su ipak uspjele kroz duga stoljeća očuvati svoje vlastitosti u molitvi časoslova. Tek je Pijo V, po nalogu Tridentinskog sabora, g. 1568. izdao jedinstvenu knjigu časoslova, brevijar za cijelu Crkvu na Zapadu.

Danas kad se sve više razvija teologija mjesne Crkve i kad se sve više budi svijest, kod klera i kod vjernika, da je mjesna Crkva očitovanje i inkarnacija opće Crkve u određenom prostoru i vremenu, ne bi se smjelo zaboraviti ni na njezinu prvotnu ulogu u molitvi časoslova. Nije ni danas dovoljno da mjesna Crkva pokaže i razvija samo svoju misijsku, karitativnu i drugu djelatnost, već mora pokazati da je molitva njezina bitna komponenta u kojoj mora očitovati svoje zajedništvo.⁶³

Opća uredba novog časoslova počinje tvrdnjom: »Javna i zajednička molitva Božjega naroda *s pravom se ubraja u prve dužnosti Crkve*« (br. 1). Odatle proizlazi dužnost moljenja časoslova i za svećenike i druge službenike. »Zakazivati i upravljati molitvom zajednice«, veli se u istoj Uredbi, »spada na one koji su urešeni svetim redom ili poljama i svetkovinama, zajednički slavili glavni dijelovi liturgije časova« sebnim kanonskim poslanjem... Neka se stoga brinu da vjernike pozivaju i nužnom katehezom osposobljavaju kako bi se, osobito nedje (br. 23).

Krivo je dakle gledati na kleričku obvezu moljenja časoslova kao na dužnost koja je nametnuta izvana, sa strane vrhovnog crkvenog autoriteta. Treba je naprotiv shvatiti kao obvezu koja proizlazi iz naravi same Crkve. Crkva je kao takva pozvana na molitvu. Prema tome, kad se određena crkvena zajednica, iz opravdanih ili neopravdanih razloga, ne sastaje na zajedničku dnevnu molitvu časoslova, onda ostaje obveza te molitve na onome koji joj je na čelu i koji je na poseban način pozvan da joj služi. On je tada dužan za nju i u njezino ime moliti. U tom smislu govori Opća uredba časoslova: »Svetim se služite-

⁶³ Opća uredba liturgije časova, br. 9.

ljima i kao pojedincima, na sasvim poseban način povjerava liturgija časova, da je slave i onda kada nema naroda«; dakako, uz potrebne prilagodbe. Crkva ih, naime, uzima da u njeno ime obavljaju liturgiju časova, *kako bi cijela zajednica barem po njima* sigurno i stalno ispunjavala svoju dužnost i kako bi molitva Kristova u Crkvi bila neprekidna (br. 28).

Ako se ovako iznutra gleda na dužnost molitve časoslova, onda ona neće izgledati kao teret, kao onus diei, kao neka kočnica u pastoralnom radu kroz dan, nego zaista kao opus Dei, uz euharistiju, najodličnije djelo u svećeničkom danu.

Osim toga, ako se trudimo da u svom pastoralnom radu, u katehizaciji, u karitativnoj i drugoj socijalnoj djelatnosti pronađemo i odgojimo vrijedne suradnike, onda bismo to morali učiniti i za molitvu časova. U našim kršćanskim zajednicama, u župama trebala bi postojati pored drugih pastoralnih ekipa i ekipa molitelja časoslova. Nju bismo trebali osvijestiti i probuditi joj ponos što moleći časoslov »stoji pred Božjim prijestoljem u ime Majke Crkve«. ⁶⁴

Ako se cijela zajednica ne može sastajati na molitvu glavnih časova: jutarnje i večernje, neka se sastaje barem spomenuta ekipa. Ako se ni ona ne može sastajati na jutarnju i večernju molitvu, neka se sastaje samo na večernju; ako ne može svaki dan, neka to čini barem nedjeljom i svečanim blagdanima. ⁶⁵

Zaista bismo se i ovdje morali pitati, koliko smo shvatili Drugi vatikanski sabor kad kaže da »je liturgija (u koju spada i časoslov) ipak vrhunac ka kojemu teži djelatnost Crkve, i ujedno izvor iz kojega proističe sva njezina snaga«. ⁶⁶

---

⁶⁴ Drugi vatikanski sabor, SC 85.

⁶⁵ Drugi vatikanski sabor, SC 100.

⁶⁶ Drugi vatikanski sabor, SC 10.